

УДК: 378.147:37.03

ОЛЕКСІЙ БЕСКРОВНИЙ
СЕРГІЙ ТЕРНОВ
ВАСИЛЬ ФОРТУНА

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг

РЕФЛЕКСИВНО-ОЦІННИЙ КОМПОНЕНТ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглядається оцінно-рефлексивна спрямованість розвитку особистості як якість, що об'єднує здатність знаходити професійно та особистісно значущу інформацію для задоволення пізнавальних інтересів, вміння критично аналізувати власні досягнення, вміння генерувати нові ідеї й альтернативні рішення, знаходити перспективу наукових досліджень. Визначено компоненти оцінно-рефлексивної самостійності (змістовно-мотиваційний, комунікативно-емоційний, діяльнісно-порівняльний, інноваційно-імпровізаційний). Обґрунтовано педагогічні умови формування оцінно-рефлексивного компоненту готовності до майбутніх досліджень: впровадження тренінгів для студентів, завдання яких - мотивація студента до самостійної пізнавальної діяльності.

***Ключові слова:** рефлексія, рефлексивні вміння студента, оцінно-рефлексивний компонент, науково-дослідна діяльність.*

Рефлексивно-оцінна компонента компетентності студента важлива, оскільки вона визначає рівні власної значущості, розвитку власної самооцінки, самореалізації. В дослідженні рефлексії виділяють три головних аспекти: інтелектуальний, особистісний, комунікативний. Визначальним аспектом стосовно науково-дослідницької діяльності студента є інтелектуальний-уміння виділяти головне, аналізувати, співставляти свої дії стосовно конкретної науково-дослідної задачі. Інтелектуальний аспект рефлексивно-оцінного компонента компетентності студента є важелем регуляції мисленевої діяльності, фактором продуктивності такої діяльності.

У психолого-педагогічній літературі описуються шляхи розвитку рефлексивного компоненту саме з використанням тренінгів і ділових ігор. Найважливішим результатом тренінгів має бути перехід студентів із розряду об'єктів формування готовності до науково-дослідницької діяльності у розряд суб'єктів.

Готовність студента до дослідницької діяльності проявляється в його здатності до виділення проблеми, планування дій з її дослідження, організації та планування дій щодо її вирішення.

Рефлексивна компетентність дослідника, забезпечуючи результативність його наукової діяльності, є невід'ємним компонентом професійної компетентності й може розглядатися як якість особистості, що дає змогу більш ефективно й адекватно здійснювати рефлексію, що сприяє розвитку й саморозвитку, творчому підходу в науково-дослідницькій діяльності, а також є важливим компонентом готовності майбутніх науковців до професійної діяльності.

Саме тому, далі зосередимося власне на дидактичних механізмах формування рефлексивних умінь як фундаційній основі формування та розвитку рефлексивної компетентності студентів – майбутніх науковців в освітньому процесі вищої школи.

Аналіз останніх досліджень. Існують такі базові підходи до вивчення питань рефлексії: педагогічний (О. Анісімов, О. Зак, А. Найн, А. Захарова), особистісний (Ф. Василюк, О. Лазурський, М. Гінзбург), діяльнісний (Л. Виготський, О. Леонт'єв), акмеологічний (К. Альбуханова-Славська, А. Бодальов). Проблема формування оцінно-рефлексійного компоненту готовності студента до науково-дослідницької діяльності вимагає подальшого поглибленого вивчення, оскільки існує суперечність між соціальним замовленням на фахівця з високим рівнем готовності до науково-дослідницької роботи і недостатньою теоретичною розробленістю і методичною забезпеченістю процесу формування цього компонента в рамках професійної підготовки майбутніх фахівців.

Рефлексія – це принцип філософського мислення: поняття, що позначає віддзеркалення, форма теоретичної діяльності людини у суспільстві (О. Донських, Г. Щедровицький) [1]. З позицій системного підходу О. Карпов розглядає рефлексію як комплексне синтетичне утворення, що виступає одночасно як психічний процес, властивість і стан суб'єкта. Н. Алексєєв та Г. Щедровицький розглядають рефлексію як процес і структуру діяльності і як механізм природного розвитку діяльності. У педагогіці виділяють три види рефлексії (І. Зимня, К. Вазіна): елементарна, наукова, філософська [2]. Уміння рефлексувати проявляється через уміння оцінювати і контролювати свої дії, помічати протиріччя, які є причиною руху думки (А. Коржуєв).

Готовність до науково-дослідної роботи виявляється у єдності основних компонентів: мотиваційного, когнітивного, операційного й оцінно-рефлексивного.

Ефективне формування оцінно-рефлексивного компонента можливе тільки за внутрішньої активності майбутніх фахівців, що спрямована на самоконтроль, самопізнання, саморозвиток, самовдосконалення та самовдосконалення особистості. Формування цього компонента готовності до науково-дослідної роботи у студентів у їхній професійній діяльності є тривалим процесом, систематичним, неперервним.

Оцінно-рефлексійний компонент готовності майбутнього фахівця можна розглядати як стан спрямованості його особистості на усвідомлення своєї науково-дослідницької діяльності і самого себе як її суб'єкта. Даний компонент сприяє росту професіоналізму й проявляється у здібності до постійного особистісного і професійного самовдосконалення та зростання на основі психологічних механізмів самоаналізу, саморегуляції, самооцінки й самоконтролю. Дослідження Л. Мітіної, К. Альбуханової-Славської показали, що можна виділити такі складові оцінно-рефлексійного компонента готовності студента до науково-дослідницької діяльності: здібність до рефлексії науково-дослідницької діяльності; здібність до саморегуляції, самоконтролю, самоаналізу; професійна самооцінка. Кожна з цих складових оцінно-рефлексивного компонента розвивається через реалізацію відповідних педагогічних умов.

Спрямованість рефлексії викладання фундаментальних і професійно-направлених дисциплін забезпечує формування оцінно-рефлексивного компоненту готовності через актуалізацію і спонукання внутрішньої активності, мотивів і потреб (С. Рубінштейн, О. Леонтьєв), інтересу (Г. Щукіна), цінності (І. Кон), які у процесі науково-дослідницької діяльності стають особистісно значимими. С. Рубінштейн вважав, що рефлексія є механізмом саморозвитку особистості, який виводить людину з "безпосереднього потоку життя". Соціальні мотиви виступають як внутрішні регулювальники професійної поведінки майбутнього фахівця.

У літературі більш досконало досліджується рефлексивний компонент педагогічної діяльності й майже не досліджено рефлексивний компонент науково-дослідної роботи.

У статті [4] проаналізовано структуру готовності вчителя гуманітарія до професійної діяльності. Схарактеризовано рефлексивний компонент як компоненту готовності майбутнього вчителя до професійної діяльності.

У [5] робиться висновок, що рефлексивний компонент – це метакомпонент, що пронизує всі без винятку функціональні компоненти діяльності вчителя.

Таким чином, з аналізу літератури з проблеми оцінно-рефлексивних процесів у провадженні студентом і молодим спеціалістом науково-дослідної та професійної діяльності визначаємо оцінно-рефлексивний компонент як складник готовності студента до науково-дослідної і професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення формування оцінно-рефлексивного компоненту здійснюється доцільним підбором методів і форм організації процесу науково-дослідницької підготовки майбутнього фахівця, базується на проблемних, частково-пошукових, дискусійних, рефлексивних методах, методі проєктів, діяльнісному підході [6], що спрямовані на усвідомлену побудову висновків, подальший розвиток уміння аналізувати, синтезувати й систематизувати навчальний матеріал, адекватно оцінювати себе і свої дії у процесі науково-дослідницької підготовки. Основним результатом формування оцінно-рефлексивного компоненту готовності до науково-дослідної діяльності студента повинно стати уміння осмислювати й у майбутньому професійно діяти на основі отриманих у ході вивчення фундаментальних і професійно-орієнтованих дисциплін науково-практичних знань.

Створення оцінно-рефлексивного середовища, що сприяє пізнанню й адекватному оцінюванню студентами себе і своїх дій, проводиться за такими основними напрямками: створення проблемно-конфліктних ситуацій; установка на спільну діяльність; обмін наявним професійним досвідом. Основні методи, що використовуються для створення оцінно-рефлексивного середовища – групові рефлексивні практикуми, ігрове моделювання, тренінговий метод (А. Алексєєв, С. Котельников, Г. Щедровицький). Освітні технології, які актуалізують діяльність самооцінки і рефлексію майбутніх фахівців, – ігрові технології [1] (Г. Щедровицький), що допомагають створенню групової рефлексії через залучення кожної особистості до рольової, ділової або імітаційної гри.

Експериментальні дослідження (М. Овчинникова) показали, що в традиційних умовах оцінно-рефлексивний компонент готовності майбутніх фахівців до науково-дослідної діяльності має переважно низький рівень. Таким чином, відсутність підтвердження самостійного формування даного компоненту приводить до необхідності цілеспрямованої реалізації комплексу таких педагогічних умов: формування базових математичних знань, знань із психології, науково-дослідницьких навичок як складових професіоналізму шляхом активного використання проблемних, частково-пошукових,

дискусійних, дослідницьких методів; стимулювання інтересу до науково-дослідницької діяльності, внутрішньої активності й самостійності студентів, підвищення рівня науково-дослідницької компетентності майбутніх фахівців.

Застосування цих методів у процесі професійної підготовки при вивченні фундаментальних і професійно-орієнтованих дисциплін передбачає такі прийоми: пошуково-дослідницькі, рефлексії, емпатичні, довірливого спілкування, прийом підведення підсумків. Окрім традиційних, можна використовувати також і такі форми: методологічний семінар, що пояснює важливість саморефлексії і самоконтролю у професійній діяльності і її науково-дослідницькій складовій, «круглі столи», загальною метою яких є самоаналіз професійного потенціалу майбутнього фахівця, усвідомлення власної позиції щодо майбутньої і справжньої професійно-спрямованої науково-дослідницької діяльності.

У процесі вивчення фундаментальних і професійно-орієнтованих дисциплін з метою створення оцінно-рефлексійного середовища необхідно використовувати такі форми організації навчання як ігрова рефлексія, активні види викладання лекційного матеріалу (лекції з навмисними помилками, лекції-дискусії, лекції-візуалізації), лабораторно-практичні заняття, індивідуальні та групові консультації. Завдання, що пропонуються студентам, повинні бути спрямованими на усвідомлення стратегій, тактик, мотивів науково-дослідницької діяльності, усвідомлення свого місця у професійній діяльності, своїх особистісних і професійних якостей.

Реалізація у взаємозв'язку і єдності педагогічних умов формування оцінно-рефлексійного компонента готовності майбутніх фахівців до науково-дослідної діяльності дозволить істотно підвищити рівень сформованості цього компонента [7].

Висновки. На основі теоретичного аналізу проблеми дослідження і результатів спостереження за навчальною та науково-дослідницькою діяльністю студентів було охарактеризовано аспекти оцінно-рефлексивної самостійності. Обґрунтовано, що показником рефлексивного компонента готовності до науково дослідної роботи є усвідомлення себе як суб'єкта науково-дослідної роботи. Показано, що рефлексивний компонент готовності до науково-дослідної роботи відображає знання, уміння і навички, розуміння проблеми і шляхів її розв'язання, навички і уміння аналізу дослідницької роботи.

Обґрунтовано педагогічні умови формування оцінно-рефлексивного компонента готовності до науково-дослідницької діяльності: розробка й впровадження тренінгів для студентів, завданням якого є мотивація студентів до самостійної пізнавальної діяльності; розвиток у них оцінно-рефлексивної самостійності, покращення їх самооцінки, щодо процесу фахової діяльності за рахунок виявлення пізнавальних бар'єрів і успішного їх подолання студентами. Саме в тренінгах розвиваються якості самоаналізу, здатність до прогнозування й оцінки своїх дій, здатність до оцінки рівня своєї підготовленості самостійної дослідницької діяльності. Подальшого дослідження потребують такі аспекти як особливості управління самостійною роботою студентів старших курсів у ході виконання науково-дослідницьких робіт.

Список використаних джерел

1. Щедровицкий Г.П. Избранные труды / Г.П. Щедровицкий – М.: Шк. культ. полит., 1995. – 800с.
2. Зимняя И.А. Педагогическая психология / И.А. Зимняя – Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. – 480с.
3. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности / К.А. Абульханова-Славская – М.: Наука, 1980. – 335с.

4. Співаковська Є. О. Психологічна стратегія співробітництва, рефлексивний, мотиваційний та інформаційно-технологічний компоненти готовності майбутнього вчителя гуманітарія до професійної діяльності у полісуб'єктному навчальному середовищі. / Є. О. Співаковська // Інформаційні технології в освіті. – 2014. – вип. 18. – с. 111-121.

5. Березюк О.С. Рефлексивна складова дидактичної підготовки учителів початкової школи в умовах сучасної освітньої системи / О. С. Березюк, О. Мудра // Тенденції модернізації національних освітніх систем: збірник наукових праць / За ред. О.С. Березюк, О. М. Власенко – Житомир: Вид.-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014 – 158 с.

6. Фортуна В.В. Діяльнісний підхід як засіб підвищення мотивації до навчання в рамках кредитно-модульної системи навчання / В. В. Фортуна // Збірник тез доповідей учасників науково-методичної конференції "Якість підготовки фахівців як стратегія розвитку університету". – Донецьк: ДонДУЕТ, 2004. – с.253-254.

7. Керекеша О. В. Результати впровадження експериментальної інтерактивної технології формування оцінно-рефлексивної самостійності економістів та їх аналіз / О.В. Керекеша // Проблеми сучасної педагогічної освіти [сер. : Педагогіка і психологія]: зб. статей : вип. 17. Ч. 2. – Ялта: РВВ КДУ, 2008. – С. 123-128.

Стаття надійшла до редакції 27.02.2016 р.

БЕСКРОВНЫЙ А., ТЕРНОВ С., ФОРТУНА В.

Донецкий национальный университет экономики и торговли имени Михаила Туган-Барановского, Кривой Рог, Украина

РЕФЛЕКСИВНО-ОЦЕНОЧНЫЙ КОМПОНЕНТ ГОТОВНОСТИ СТУДЕНТОВ К НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Рассматривается оценочно-рефлексивная направленность развития личности как качество, которое объединяет способность находить профессионально и личностно значимую информацию для удовлетворения познавательных интересов, умение критически анализировать собственные достижения, умение генерировать новые идеи и альтернативные решения, находить перспективу научных исследований. Определены компоненты оценочно-рефлексивной самостоятельности (содержательно-мотивационный, коммуникативно-эмоциональный, деятельно-сравнительный, инновационно-импровизационный). Обоснованы педагогические условия формирования оценочно-рефлексивной компоненты готовности к предстоящим исследованиям: внедрение тренингов для студентов, задача которых - мотивация студента к самостоятельной познавательной деятельности.

Ключевые слова: рефлексия, рефлексивные умения студента, оценочно-рефлексивная компонента, научно-исследовательская деятельность.

BESKROVNYI O., TERNOV S., FORTUNA V.

Donetsk National University of Economics and Trade named Mykhail Tugan-Baranovsky, Kryvyj Rig, Ukraine

REFLECTIVE-ESTEMATIVE COMPOENTS READINESS OF STUDENTS TO RESEARCH ACTIVITIES

The article deals with the estimative-reflective orientation of personality as a quality that unites the ability to find professionally and personally relevant information to satisfy the cognitive interests, the ability to critically analyze their own achievements, the ability to generate new ideas and alternative solutions, to find the prospect of scientific research.

The components of assessment-reflexive self-sufficiency (content-motivational, communicative-emotional, action-comparative, innovative-imprivozational) have been defined.

The pedagogical conditions of formation of assesment-reflective component, efficiency for future research: the introduction of training for students, which goal is to motivate students to independent cognitive activity have been grounded.

Keywords: reflection, students' reflective skills, estimative-reflexive component, research activity.